

мислители. Статиите, во кои е јасно изразен критичкиот однос кон изворите и досегашните филолошки истражувања, се подредени допадливо и во функција на извлекување општи заклучоци; тоа, пак, кога се работи за зборник во кој се поместени толку разнобразни трудови, воопшто не е лесно.

Изданиево, секако, ќе го најде своето место како неодминлива литература за сите филолози, кои не мора нужно да се занимаваат исклучиво со хеленска дијалектологија. Тоа ги донесува најновите сознанија во областа на која се однесува; но, се чини, најголемата вредност на зборникот е што ненаметливо посочува и трасира нови правци во решавањето на многу јазични проблеми, кои никогаш досега не биле јасно одбележани, ниту пак поставени.

Војслав Чанчаревик
Философски факултет, Скопје

PAROLES ROMAINES, textes reunis et presentes par Florence Dupont, *Etudes anciennes* 12, Presses universitaires de Nancy, 1991, pp.119

Пред нас имаме интересен избор текстови обединети и презентирани од Флоранс Дипон, професор по латински јазик на Универзитетот Нанси 2. Станува збор за реферати кои во форма на предавања биле претставени од авторите во рамките на тркалезната маса со наслов „Римските зборови“ одржана во октомври 1991 г. Оваа тркалезна маса била организирана од Универзитетот Нанси 2 и од младото друштво на латинисти и историчари на стариот Рим. Нужно е да се забележи дека од 23 излагања уредникот избрал за печатење само 11 сметајќи дека со добро осмислениот избор се постигнува поголема економичност, а сепак се добива еден вистински впечаток за единството на идејата на одржаната тркалезна маса.

Овој зборник на трудови се обидува да донесе одредени заклучоци за природата на римскиот збор и за тоа што сугерира таа природа за специфичноста на Римското општество воопшто.

На оваа тркалезна маса ЗБОРОТ во Рим е третиран од социолингвистички аспект, или уште попрецизно од микросоциолингвистички аспект во насока на дистинкцијата помеѓу *parole* и *langue*, која ја дефинира Фердинанд де Сосир. Тоа значи дека во текстовите кои се наоѓаат во овој избор, пред сè се анализира однесувањето на индивидуата во едно јазично опкружување. Сите учесници на оваа тркалезна маса гледаат на зборот како на социјална пракса, односно тн. *speech act*. Тргувајќи од вакиот став, поголемиот број од нив ја спроведуваат научната анализа во рамките на теоријата на рецепција и јасно ги изолираат условите, субјектот или примателот на искажувањето.

Во зависност од научниот интерес секој од учесниците од различен аспект се впуштил во анализата на зборот во Рим. Едни се занимаваат со ситуациите кои го условуваат искажувањето и исказот, други го разгледуваат субјектот на искажувањето и го следат низ различни ситуа-

ции, а последни се сместени текстовите кои се однесуваат на ре-презентацијата на исказот. Тргувајќи од разноличието на овие аспекти преку кои се пристапува кон анализата на зборот во Рим, овој зборник е поделен на четири целини.

Првата целина е насловена како **Субјектот на искажувањето** и тука се сместени трудовите: „*Recitatio, écriture orale*“ од Емануел Валет-Кањак, „*La lettre et l’amicitia*“, од Пјер Кордје и „*Le chéf et sa troupe*“ од Жан-Мишел Давид.

Потоа следува целината во која акцентот е ставен на **Субјектот во процесот на искажувањето**: „*Paroles des dieux*“ на Ани Дибурдије, „*Paroles des hommes, paroles des femmes*“ од Филип Моро, потоа Жан-Пјер Неродо со „*Quand parle l’enfant romain*“ и „*Paroles de philosophe*“ од Клара Овре-Асаја.

Третата група автори е сместена во под-темата **Репрезентација и употреба на исказите** со трудовите: „*Paroles tissées (sur le tissage langagier à Rome)*“ од Џон Шајд и Јеспер Свенбро, „*La publication des discours par Cicéron*“ на Жан Бое и „*Amoureux des fragments de discours*“ од Тиери Елуа.

Последната целина која е наречена **Зборовите воопшто** содржи само еден труд - „*La parole de l’etoffe*“ од Елизабет Лемир, кој според својот културно-антрополошки пристап кон зборот излегува од полето на проучување на социолингвистиката, колку и да е тоа широко и навидум непрегледно.

Прво е претставена Кањак која во своето излагање се обидува да ја прецизира употребата на термините *recitare/recitatio*, ставајќи го акцентот на начинот на кој се изведуваат тие дејства кои во стариот Рим биле употребувани во два контекста: едниот е политичко-правниот контекст и тој не е предмет на анализа овде. Другиот е приватниот, личниот контекст, кој значи читање со висок тон пред мала и избрана публика. За да се прецизира терминот *recitare* тој мора да се спротистиави на *legere*. *Legere* претставува рефлексивно читање, кое се прави само за себе лично, а *recitare*, односно *recitatio* секогаш е наменето на примателот, на ДРУГИОТ. Потоа, читањето подразбира верно изговорување на напишаното за разлика од *recitatio* кое по својата природа е креативно.

Овие различни контексти укажуваат на тоа дека *recitatio* не треба да се дефинира во зависност од типот на исказот кој се презентира, туку во зависност од НАЧИНОТ на искажување. Со инсистирањето на начинот на искажување како клучен за дистинкцијата *recitare/legere* Кањак како да застранува од патеката која уредникот на овој зборник ја има зацртано сместувајќи го овој текст во оние кои се занимаваат со ситуацијата на искажувањето, затоа што се добива впечаток дека во случајот на *recitatio* ситуацијата е последица на начинот на искажувањето. Сепак, ваквата недоследност при поделбата на истражувачките пунктови во социолингвистиката е прослива, со оглед на недоволно прецизираното поле на истражување во оваа наука кое изгледа како да е бескрајно и страда од недоволна теоретска поткованост¹.

Преминувајќи кон трудот на Кордје забележуваме исклучителна прецизност при инсистирањето предметот на истражување да остане во

¹ Слично гледиште застапува и Ранко Бугарски во „*Jezik u društvu*“ Prosveta, Beograd, 1986, str. 281–308

рамките на лингвистичките истражувања можеби токму поради тоа што прашањето за *genera epistularum* имплицира и многу чисто социолошки прашања за меѓучовечките односи во стариот Рим кои можат истражувањето да го однесат во една чисто социолошка насока. Веднаш на почетокот се определуваат реперите за анализа на епистуларните родови и тоа ни овозможува безбедно да се движиме по испитуваното подрачје. Поаѓајќи од претпоставката дека оддалеченоста на двајца кои комуницираат преку писма, влијае не само на рецепцијата на пораката, туку и на исказот во писмото, при дефинирањето на писмото не треба да се тргнува од самиот исказ, туку од НАЧИНОТ на специфичното искажување во писмото. Значи, повторно излегува на површината прашањето за начинот на искажувањето, како доминантно во ситуацијата во која се одвива процесот на искажување.

Писмото во Рим (како социјален чин, но и како еден вид литература) се става во одредени рамки преку видот на формули во него, но и преку видот на дискурсот. Потоа, писмата се групираат и во одредени родови кои зависат од ситуацијата на комуницирање и од природата на исказот. Како основа за анализа на овие *genera epistularum* авторот го зема четвртото писмо на Кикерон до Курион (*Ad familiares* II, 4).

Што се однесува до епистуларните родови, нив ги има три и тие кореспондираат со ораторските родови: епистуларниот род *certiore facere* е паралелен со ораторскиот *docere/probare, severum et grave* со *ad permovendos et convertendos animos*, додека епистуларниот род *familiare et iocosum* потсетува на едноставната атичка елоквенција. Деталното разгледување на овие родови е она што овозможува да се создаде дистинкција помеѓу говорната и епистуларната комуникација. Анализирајќи ја природата на епистуларните родови, логично следува прашањето дали можеби оваа трипартитна дефиниција не треба да се преиспита со оглед на тоа дека Кикерон својата теорија ја изнесува во писмо и со самото тоа го подложува исказот на измени својствени на епистуларната комуникација. Во секој случај истражувањето на епистуларната комуникација во Рим на ниво на применетиот дискурс бара многу повеќе од обично потпирање врз заклучоците кои ги сретнуваме кај Кикерон.

Во делот од зборникот каде центар на вниманието е субјектот на искажување, Дибурдје како субјект од научен интерес ги посочува боговите. Овој мошне интересен субјект на искажувањето всушност ни дава многу информации за различните улоги кои им се давале на боговите во Рим во различни периоди. Зборовите кои луѓето ги ставаат во функција на „божјиот дискурс“ се одраз на односот кон боговите и не трпат измени од ситуацијата во која се јавува некој бог со „збор“.

Општеството неминовно влијаело врз начинот на кој боговите се пројавувале со говорење и затоа зборовите на боговите се третирали од два аспекти во зависност од времето во кое се сместени. Се работи за периодот по основањето на Рим од една страна и за митското, предисториско време од друга. Во врска со ова прашање голем извор на информации се двете серии текстови: *De divinatione* и *De natura deorum*.

Во историскиот период зборот на богот, наречен *vox*, не бил поврзуван со физичка, антропоморфна појава на богот, туку секогаш гласот доаѓал од темно и скришно место- *ex occulto*. Се мислело дека секој божји збор со самото искажување е чудо и тоа упатува на следната етимологија: *prodigium* < **prod-* кое би означувало испраќање и *-agium*

како дериват од глаголот *aio*. Потоа, во овој временски период кога се опишувало зборувањето на боговите, тоа секогаш било упатено не на некоја индивидуа, туку на целиот град и грижата на боговите се однесувала на опстанокот на градот Рим. Значи, боговите во тоа време се јавувале со збор само кога градот бил во опасност; кога во Рим ситуацијата била мирна боговите молчеле.

Во митско време пак, божиот збор е поврзуван со антропоморфната појава на боговите и тој секогаш бил упатуван до една конкретна личност, речиси никогаш до широкиот поим-Рим. Меѓу боговите и луѓето имало блиски врски и аналогно на нивната антропоморфност, боговите пројавуваат човечки емоции како бес, љубомора, љубов. За разлика од историскиот период, во ова време боговите не биле молчеливи, туку би можело да се каже дека биле дрдорливи.

Од овие причини анализата на субјектот на исказот, во конкретниот случај богот во стариот Рим, ни овозможува да разбереме зошто во делата на римските автори кои се однесуваат на предисторискиот период боговите се поразговорливи и почесто се сретнуваат за разлика од делата кои го обработуваат времето по основањето на градот Рим.

Во следниот текст, дискурсот во кој се изразува субјектот на исказот Моро го разгледува во контекст на влијанието кое го имала врз јазикот една од големите концептуални дихотомии, онаа која ги спротивставува категориите на машкото и на женското. Секако дека при ова иследување не може да се биде методолошки доследен на симетричноста на тие две категории, бидејќи делата од античко време кои говорат за жените се напишани од мажи и со тоа всушност веќе претставуваат насочено гледање на нештата.

Интересен проблем претставува различното ценење на јазикот на жената во Рим, така што во обидот да се формулира еден хармоничен однос кон тоа прашање се наидува на поединечни отскокнувања. Така, за Кикерон лексиката на жените е чиста, нерасипана и во согласност со јазикот на Старите (*antiquorum*). Тоа е резултат на помалата социјализираност на жените, така што поради помалиот број контакти со светот надвор од домот тие имале поголема можност да ја зачуваат чистотата на јазикот. Но, ова мислење не го делат сите Римјани. Општото мислење кое владеело било дека зборовите и јазикот на жените се бесцелни и неправилни и се антипод на чистиот латински јазик. Често говорот на жените бил поистоветуван со гласовите на одредени животни (најчесто кокошките), а не ретко бил поврзуван и со звуци кои потсетуваат на тропање на некои неживи предмети, како на пример лонецот. Битно е да се забележи и дека жените во јавност не смееле први да проговорат пред да бидат прашани (*appellatio*).

Со оглед на вака јасниот став кон зборот на жените, зачудува сознанието дека римското општество сепак не направило тесна специјализираност на речникот во таа насока и дека не познава исклучива половина диференцијација во однос на лексиката, туку само претпочитана диференцијација освен при употребата на клетвите. Така мажите се колнеле најчесто во Херкулес и Јупитер (*hercle, mehercle, mediusfidius*) а жените во Кастор, Полукс, Јунона (*pol, edepol, eiuno*). Доколку некој маж ги употребувал овие „женски“ заклетви бил подложуван на исмевање и презир поради оваа негова тенденција кон *mollitia*. Овие исмевања биле многу подрастични од оние на кои наидуваат жените кога ќе упо-

требеле некој „машки“ термин.

Во врска со изборот на лексиката мажите биле под голем притисок од другите мажи во однос на речникот со кој смееле да се служат, поради стравот од *mollitia*. Значи, суштината на ваквата полова поделеност на лексиката не е само желбата да се зачува доминацијата на мажот, туку станува збор и за потребата да се зачува системот на диференцијација меѓу мажите и жените во секоја сфера од живеењето. Секако забележлива е непрекинатата линија од античките времиња до денес, линија по која се движат разликите во општествените улоги на мажите и на жените, а за која можеме да тврдиме дека е длабоко изразена во јазикот, дискурсот кој им „приличи“ на едните или на другите.

Оваа целина која го третира **субјектот** на искажувањето продолжува со трудот на Неродо кој доаѓа до заклучок дека децата во Римското општество (а впрочем и во современите општества) немале можност да зборуваат во свое име во јавниот живот. Тоа право секогаш им било одземено од возрастните членови на општествената заедница. Имало мислење дека на пр. децата на седумгодишна возраст спаѓаат во категоријата на *infantes* – со значење – „оние кои не зборуваат“. Значи на седумгодишна возраст се случува преминот од *fari* во *loqui*, односно од *λέξις* во *λόγος*. Децата не смееле да говорат во сенатот, немале кредибилитет во судницата, така што единствените ситуации во кое смееле да се искажуваат се во домот, во училиштата и секако најбитниот момент каде лингвистиката наоѓа простор за научен маневар – во религиските и културните дискурси. Децата биле повикувани да речитираат на гозбите, да кажуваат ритуални зборови при разни свечености и со тоа тие станале еден вид гласноговорници на градот. Тие единствено смееле да земат збор во кругот на семејството, на училиште, на детските агони, но, не смееле да зборуваат на јавни собири кои биле дел од политичкиот живот.

Конечно, она што остава впечаток е дека зборот на детето во стариот Рим имал амбивалентен статус. Тој бил туѓ за политиката, сомнителен за судството, а имал големо значење во религиозниот живот. Имено, западната цивилизација сеуште ја употребува народната поговорка: вистината излегува од устата на детето.

Во последниот текст од целината која го разгледува **субјектот** на искажувањето Асаја прекрасно и лесно зачекорува час во философски, час во лингвистички дискурс. Авторот во својот текст го анализира философскиот збор преку дијалозите на Кикерон. Во рамките на еден социолингвистички пристап кон оваа тема секако дека би се очекувало трудот да оди во насока на анализа на кодовите на философскиот збор или условите на искажувањето. Напротив, Асаја изненадува со својата очигледна тенденција да го третира зборот како исход на философскиот и реторскиот избор. Значи, настанува едно мало мешање на компетенциите каде не се знае добро каде завршува социолингвистиката, а каде почнува стилистиката.

Како парадигма е посочено делото на Кикерон *De natura deorum*, затоа што дискусијата за природата на боговите е грижа како на филозофите, така и на градот.

Навлегувањето до детали во описот на карактеристиките на изборот на секој од ликовите доведува до констатација дека Кикерон и дава живост на платонската традиција на дијалози. Мислам дека авторот

исправно вели дека философскиот збор не треба да се третира како „реторичка актуелизација на едно дамнешно грчко минато, туку како жив израз на обновените или преземени полемики на територијата на Рим“².

Од трудовите кои како центар на својот истражувачки интерес ја имаат **ре-презентацијата и пласирањето на исказот** се издвојува тој на шајд и Свенбро кои се вбројуваат меѓу најистакнатите следбеници на големиот класичен филолог и философ Жан-Пјер Вернан и неговата идеја за аналогноста на структурата на јазикот и структурата на ткаенината.

Поради исклучително очигледната метафора на ткаенината како поема, псеудо-вергилиевата поема *Ciris* која е земена како парадигма зачудува со големиот број алузии во таа насока. Имено, грчкитиот збор за совалка – керκίς – е всушност пароним на *keiris* (ἀλκίών). Често се сретнува и изразот керκίς αἰόδός а од друга страна се забележува и метафората за тоа како ἀλκίών го ткае (ὄφθαίνειν) својот конец што значи – пее.

Оваа псеудо-вергилиева поема просто обилува со честа употреба на глаголите *texere*, *detexere*, *intexere* секогаш со значење поврзано со создавање, пишување поезија. Поетот дури и самиот увод го завршува со молба до Музите неговата поема да ја **исткаат** со ивици од слава, како да се работи за некаква *toga praetexta*.

Со оглед на тоа дека метафората ткаење/пишување се употребувала и во секојдневното комуницирање нужно е прашањето за нејзините корени. Дали е таа нешто само „римско“? Секако дека и слабиот познавач на античките култури не би се дрзнал да тврди такво нешто. Доволно е да го свртиме погледот кон цивилизацијата која несомнено оставила најголем печат врз развојот на Римското општество-грчката.

Метафората на јазичкото ткаење во Рим е дел од процесот на акултурација преку кој Рим ја присвојува грчката култура. Грчкото влијание врз Рим навлегло во сите сегменти на живеењето, па дури и на полето на метафорите.

Веднаш по овој текст следува излагањето на Бое, кое со својот наслов можеби и наведува на лажна насока. Имено, самиот наслов имплицира мошне загадочна лингвистичка тема, а всушност станува збор за политиката која ја водел Кикерон при донесувањето решенија во време на публикувањето на своите дискурси. Основното прашање е: зошто Кикерон решил да го објави писмото до Атик (*Ad Att.* XII, 21, 1) без претходно да го коригира? Во ова писмо се коментира пресудата која ја изрекол Кајсар за петмината соработници на Катилина. Општиот став е дека писмото кое ние го знаеме е коригирано подоцна и дека писмото кое е објавено во 63-та сигурно имало поинакава содржина.

Претставувајќи го Кајсара, Кикерон всушност го слика човекот кој, според него, треба да се грижи за иднината на државата. Така, зборовите кои Кикерон мудро ги сместува во писмото ја извршуваат својата функција и тоа го потврдува мислењето дека оној кој владее со јазикот, владее со светот.

² Clara Auvray-Assayas, „Paroles de philosophes“ in „Paroles romaines“, Presses Universitaires de Nancy, p. 77.

Логичното расудување за погоре кажаното изнесува на површина еден проблем кој не е само лингвистички, туку ја допира и историјата како наука. Имено, каква е вредноста на еден ваков материјал како сведоштво за актуелните настани околу изборите во Рим во 63-та год.п.н.е.? Кикерон очигледно го напишал и објавил дискурсот со цел тој да му послужи како сретство за остварување на неговите вистински политички амбиции и затоа при посочувањето на ваквите материјали како аргументи во некој научен дискурс треба да се имаат предвид и индивидуалните интереси кои го водат авторот кон примената на определена лексика.

Во последниот труд од оваа под-тема на зборникот Елуа се обидува да го дефинира субјектот на романот во Рим и рамките во кои тече дискурсот на еден машки љубовен пар. Како подлога тој го зема *Satyricon*.

Ова се чини како мошне интересен потфат бидејќи познат е фактот дека *Satyricon* е остаток од текст чијшто литературен род не е прецизно дефиниран. Од сочуваните фрагменти не може да се извлече името на раскажувачот кое, логично, би стоело на почетокот од делото. Затоа треба да се одреди ситуацијата во која се раскажува дејството и од тоа да се дефинира специфичниот израз, односно искажување (*enunciation*). За да се стори тоа неопходно е да се знае и позицијата на раскажувачот кој испраќа информации кои го создаваат исказот. Во ваквата методолошка постапка голема е сличноста со археологијата каде со мал број податоци треба да се создаде целосна слика за некое општество. Така, да се склопи мозаикот кој ќе ни го даде субјектот на искажувањето во *Satyricon* претставува своевидна археологија на нараторот. Можеби нараторот во античкиот роман е обединување на трите субјекти на искажувањето во античките пишувани дела воопшто, а тоа се: херојот, нараторот и авторот на делото. Затоа и името Енколп можеби го има своето потекло во грчкиот збор колпός.

Другото ниво на лингвистичката анализа е дискурсот на машкиот љубовен пар. Дискурсот на мажите кои се сакаат во ова античко дело се сведува на општи реторски места и реминисценции. Тие не се служат со свој збор, свој исказ, затоа што во очите на римското општество тие и немаат вистинска врска. Дискурсот на љубовниот пар во кој двата партнера се мажи се карактеризира со дистанца кон кажаното, еден вид цитирање на **ДРУГИОТ**.

Трудот на Лемир претставува целина за себе. Иако тој има интердисциплинарен пристап кон јазикот, аспектот од кој се гледа на прашањата поврзани со јазикот е пред сè аспект на философијата на јазикот. Овој текст претставува една философска рефлексја која го заокружува ова патување низ светот на латинските зборови. Според полето на интереси и применетата методологија отскокнува од социолингвистичкиот пристап на останатите трудови.

Самиот центар на ова истражување претставува еден догонски мит во кој се зборува за основачот на раѓањето на зборот - богот Номо. Преку мошне комплицираната теогонија ни се приближува светот на тие луѓе, каде еден ист термин значи и ткаенина и збор („*soih*“). Поврзано на овие две активности - ткаењето и зборувањето може да се забележи преку догонската прекривка на мртвите, каде е извезена приказната на митот за настанувањето на зборот и богот Номо. Догонската

ткаенина е носител на смисол и таа е полна со зборови кои ги изговарал ткајачот при нејзиното создавање. Ткајачите од репертоарот кој го формираат мотивите го избираат оној мотив кој е носител на значењето кое одговара на една одредена ситуација, исто како и изборот на зборовите кој го прават луѓето при зборувањето или пишувањето.

Значи аналогичноста на ткаењето и зборувањето е неограничена и просторно и временски. Гледаме дека целиот универзум на еден народ се потпира на темелите кои во себе ги поврзуваат ткаењето и словесето. *texere, ύφαίνειν, soih...* изгледа дека низата е долга. Секако тема која со својата широчина остава простор и за лингвистите и за социолозите и за философите... Очигледно и оваа низа е долга.

* * *

За изборот текстови, оформени во целина од Флоранс Дипон, би можело да се каже дека ја врши својата функција – што значи дека читателот добива увид во комплексноста на интердисциплинарниот пристап кон исказот и процесот на искажување во стариот Рим. Во текстовите тука претставени се сретнуваат едни од клучните прашања во социолингвистиката како: начинот на комуницирање, односно согледување на ситуациите кои дозволуваат креативност во искажувањето или пак принудуваат на шаблонизирање, потоа анализата на јазичното однесување на субјектот на искажувањето и видот на применетиот дискурс и неговата презентација. Треба да се истакне својството на субјективност на зборот тука проучуван, субјективност која создава различни релации помеѓу предавателот и примателот (водачот и неговата војска, детето и возрасните, философот и неговите ученици...). Зборовите во ваков контекст се всушност знаци без кои не можеме да им придадеме атрибути ни на субјектот на искажувањето, ниту пак на примателот. Текстот кој е последен во изборот (Зборот на ткаенината) со својот философски пристап кон прашањето на „зборот“ согледан преку неговите сличности со ткаенината, ни ја посочува многуслојноста на можностите кои ни се на дофат при обидот да ја допреме суштината на феноменот наречен јазик.

Ваквиот социолингвистички пристап кон големото прашање на јазикот воопшто и микросоциолингвистичкиот пристап кој го третира прашањето на јазикот на индивидуата ни овозможува да се приближиме кон разбирањето на јазикот како дел од општествениот живот на човекот, како во рамките на дијакронијата така и во неговата синхроничност.

Кристина Колозова

Филозофски факултет, Скопје